

62. Fârâbî ve Kınalızâde Ali Çelebi'ye göre devlet idarecilerinde bulunması gereken bazı ahlâkî ve erdemli davranışlar

Nazım ÇINAR¹

APA: Çınar, N. (2023). Fârâbî ve Kınalızâde Ali Çelebi'ye göre devlet idarecilerinde bulunması gereken bazı ahlâkî ve erdemli davranışlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 1062-1075. DOI: 10.29000/rumelide.1379311.

Öz

Allah, ilk insan Hz. Âdem'i (as) akıl ve irade vermek suretiyle en güzel bir şekilde yaratmış ve yeryüzüne halife kılmıştır. Hz. Âdem'den günümüze kadar pek çok toplum gelip geçmiş ve başlarında bir idareci bulunmuştur. İnsanlardan bazıları doğuştan sahip oldukları meziyetler ile beraber, yaptıkları çaba ve gayretlerle toplum içinde seçkin kişiler konumuna gelmişler ve devlet idareciliği yapmışlardır. Ahlaklı ve erdemli bir toplumun tesisinde kuşkusuz en büyük görev, devleti yöneten idarecilere düşmektedir. İdarecilerin hak ve adalet üzere devleti yönetmeleri, halkın huzur ve refahını sağlamları oldukça önem arz etmektedir. İdarecilerin iyi bir yönetim sergilemeleri için bazı ahlâkî ve erdemli davranışlara sahip olması gerekmektedir. İdarecilerin devlet yönetimi ile ilgili, siyâsetnâme ismi verilen pek çok eser telif edilmiştir. Biz bu çalışmamızda ahlak ve tasavvufla ilişkisi olan iki eserden istifade ederek devlet idarecilerinde bulunması gereken bazı erdemli ve ahlaki hasletlerden bahsedeceğiz. Bunlardan birisi, filozof ve bilim adamı Fârâbî'nin *Medinetü'l-Fazla* isimli eseri, diğeri de önemli devlet görevlerinde bulunmuş Osmanlı âlimi, düşünürü ve kadısı Kınalızâde Ali Çelebi'nin *Ahlâk-ı Alâî* isimli eseridir. Kuşkusuz devleti yönetecek idarecilerde bulunması gereken pek çok meziyet ve kabiliyet vardır. Fârâbî; idarecinin adaletli olmasına, idrak ve anlama kabiliyetinin iyi olmasına, keskin bir zekâyâ sahip olmasına, iyi bir hatip olmasına, doğru ve dürüst olmasına, shevi arzuların peşinden koşmamasına, azimli ve kararlı olmasına... dikkat çekmiştir. Kınalızâde de devlet idaresi ilgili olarak en başta sevgiye dikkat çekmiş, sevginin devlet idaresinde çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra idarecinin; yüksek gaye, isabetli düşünceye, azim ve kararlılığa, sabır ve tahammüle, itaatkâr bir tebaaya ve seçkin bir soya sahip olmasının gerektiğini belirtmiştir.

Anahtar kelimeler: Fârâbî, Kınalızâde, devlet idaresi, sevgi

According to al-Fārâbî and Kınalızâde Ali Çelebi, some moral and virtuous behaviors that should be present in state administrators

Abstract

God created Adam (as), the first human in the most beautiful way by giving him reason and will and made him the caliph on earth. From Adam to the present, many societies have come and gone, and a ruler has been found among them. Some of the people, along with their innate virtues, have become prominent in the society with their efforts and have been state administrators. Undoubtedly, the greatest duty in the establishment of a moral and virtuous society belong to the administrators who manage the state. It is very important that the administrators manage the state with rights and justice and ensure the peace and welfare of the people. Managers must have some moral and virtuous behaviors in order to exhibit good management. Many works called siyâsetnâme about the state

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf (Tokat, Türkiye), nazim.cinar@gop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9649-9066 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 17.08.2023-kabul tarihi: 23.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1379311]

administration of the administrators have been copyrighted. In this study, we will talk about some virtuous and moral qualities that should be found in state administrators by making use of two works that are related to morality and mysticism. One of them is *Medinetü'l-Fazıla* by the philosopher and scientist Fârâbî, and the other is the work called *Ahlâk-ı Alâî* by Kınalzâde Ali Çelebi, an Ottoman scholar, thinker and judge who held important state positions. Undoubtedly, there are many virtues and abilities that should be found in administrators who will govern the state. Al-Farabi; He drew attention to the fact that the administrator should be fair, have good comprehension and understanding, have a sharp intelligence, be a good orator, be truthful and honest, do not follow lustful desires, be determined and determined. Kınalzade also drew attention to love in the first place regarding the state administration and emphasized that love is very important in state administration. Then the administrator; He stated that he should have a high purpose, accurate thought, perseverance and determination, patience and endurance, an obedient subject and a distinguished lineage.

Keywords: Fârâbî, Kınalzade, state administration, love

Giriş

Allah Teâlâ, ilk insan olarak Hz. Âdem'i (as) yaratmış ve aynı zamanda ona maddî ve manevî bütün eşyanın isimlerini öğretmek suretiyle ilk peygamber olarak da görevlendirmiştir.² O'na Dünyada nasıl hareket edeceğini ve insanlarla nasıl bir ilişki kuracağını öğretmek için ona ayetler indirmiş ve yeryüzünde kendi halifesi kılmak³ suretiyle de mahlûkat içerisinde seçkin bir yere koymuştur.⁴ İbn Haldûn'un (ö. 808/1406) ifadesiyle insan tabiatı icabı doğuştan medeni bir varlıktır. Dolayısıyla cemiyet içinde diğer insanlarla beraber yaşamak zorundadır. Allah Teâlâ insanı gıdasız yaşayamayacağı ve hayatını sürdüremeyeceği bir şekilde yaratmıştır. İnsana yaratılış fitratı gereği gıdasını arama ve elde etme kabiliyeti vermiştir. Ancak insanın, hayatını devam ettirmek için ihtiyaç duyduğu her şeyi tek başına temin etmesi de imkânsızdır. Mesela bir günlük yiyeceği kadar buğday olsun; bu bile öğütme, hamur yapma ve pişirme gibi birçok zahmetli merhalelerden geçmektedir. Bu işleri gerçekleştirmek için de birçok alet ve edevata ihtiyaç duyulmaktadır. Demirciye, marangoza, çömlekçiye ve fırıncıya ihtiyaç vardır. Bir insanın tek başına bunları gerçekleştirmesi çok güçtür. Dolayısıyla cemiyet içinde yaşayan insanların daha huzurlu ve refah içinde bir hayat sürmeleri için hemsinleriyle beraber yaşaması gerekmektedir. Her insan bir şekilde bir başkasına ihtiyaç duymaktadır. Bu da toplum içinde birtakım kurallara uymayı gerekli kılmaktadır (İbn Haldûn, 2007, s. 214). Herkes istidadına göre her ne işi yapıyorsa en güzel şekilde yapmalıdır. Zira Hz. Muhammed (sav) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır; *Allah sizden birinizin yaptığı işi, ameli ve görevi sağlam ve iyi yapmasından hoşnut olur* (Taberânî, 1990, s. 1/275).

İlk insan Hz. Âdem'den (as) günümüze kadar insanlar; küçük köyler, kabileler, şehirler, devletler ve imparatorluklar şeklinde yaşayarak günümüze kadar gelmiştir. Her kabilenin, her köyün, her şehrin ve her devletin başında insanları sevk ve idare eden bir idareci bulunmuştur. Bu idareciler bazen Allah Teâlâ'nın görevlendirdiği peygamberler olmuş, bazen de halkın içinden seçile kişilerden olmuştur.

Devletleri ve insanları en iyi bir şekilde idare etmek için seçilen idareciler, başında bulunduğu devletin huzur ve selameti için en doğru işleri yapmak zorundadırlar. İşte bu noktada idarecilere faydalı olacak

² "(Allah)Âdem'e (eşyaya ait) bütün isimleri öğretti".(Bakara 2/31)

³ Hani rabbın meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti.

⁴ "Âdem rabbinden bazı kelimeler(vahiy) aldı."(Bakara, 2/37);

ve onlara yön verecek siyasetname diye isimlendirilen çok sayıda eser telif edilmiştir. Bu eserlerde; devlet yönetiminin temel konuları, devlet idaresinde bulunması gereken başlıca özellikler, nelerin yapılması veya nelerin yapılmaması gibi hususlar, beytülmalin idaresi, başka devletlerle nasıl ilişki kuracakları, devlet başkanının Allah'a ve halkına karşı sorumlulukları, devletin devamı gibi birçok konu hakkında bilgiler verilmiştir (Hasan Hüseyin, 2009, s. 304).

Devlet yönetimiyle ilgili telif edilen eserlerin sayısı oldukça çoktur. 2003 yılında yapılan bir araştırmaya göre sadece İstanbul kütüphanelerinde 269 civarında eser olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz, 2009, s. 308). Biz bu makalemizi okuyucuyu yormadan, zihin bulanıklığına sebep olmadan, ahlak ve tasavvufu ilişkisi olan iki eserden istifade ederek hazırlamaya çalıştık. Eserlerden birisi, onuncu yüzyılın ortalarında yaşamış ünlü filozof ve bilim adamı Fârâbî'nin (ö. 339/950) *Medinetü'l-Fazıla* isimli eseri, diğeri de on altıncı yüzyılın başlarında yaşamış, önemli devlet görevlerinde bulunmuş Osmanlı âlimi, düşünürü ve kadısı Kınalızâde Ali Çelebi'nin (ö. 979/1572) *Ahlâk-ı Alâî* isimli eseridir.

1.Fârâbî'ye göre idarecilerde bulunması gereken erdemli ve ahlâkî hasletler.

Fârâbî, insanın kendi hayatını devam ettirebilmek ve üstün mükemmelliğini elde etmek için birçok şeye muhtaç olacak fitratta yaratıldığından bahseder. İnsanın ihtiyaç duyduğu şeyleri tek başına elde etmesinin mümkün olmadığını, her bir insanın kendi özel ihtiyacını karşılayabilmek için başka insanlara muhtaç olduğunu belirtir. Fârâbî, *Medinetü'l-Fazıla* adlı eserinde Allah'ın en güzel bir şekilde yarattığı insanın mükemmel bir varlık haline gelmesinin ancak; birçok insanın bir araya gelmesiyle ve birbirleriyle yardımlaşmasıyla mümkün olacağını belirtir (Farabî, 2018, s. 97).

Farabî'ye göre; bir arada yaşayan insanların düzenli ve intizamlı bir şekilde yaşamaları için başlarında onları güzel ve intizamlı bir şekilde idare edecek, bazı özelliklere sahip, bir yöneticinin olması gerekir. Fârâbî, erdemli şehir yöneticisinin rast gele bulunmuş herhangi bir insan olamayacağını vurgulayarak yöneticide bulunması gereken iki özelliği şöyle belirtir: Bunlardan birisi insanın yaratılışı ve tabiatı bakımından yöneticiliğe kabiliyetli olması, diğeri de insanın yöneticilikle ilgili tutum ve davranışlarını çaba göstererek kazanmış olmasıdır. Bu da, yöneticiliğe kabiliyeti olan insanda gelişip ortaya çıkan bir şeydir (Farabî, 2018, s. 103).

Fârâbî, erdemli toplum yöneticisinin; özgür bir iradeye sahip olmasını, üzerinde başka bir insanın hükmünün bulunmamasını, hak ve adalet üzere hükmeden ve başkasına müdahale ettirmeyen bir yapıya sahip olmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Böyle bir kişinin de erdemli şehrin birinci başkanı, erdemli milletin hükümdarı ve içinde yaşanan dünyanın tümünün hükümdarı olacağını belirtmiştir. Fârâbî daha sonra, erdemli devletin yöneticisinin doğuştan sahip olduğu bazı meleklerle beraber on iki hasleti de üzerinde toplaması gerektiğini söylemiştir. Erdemli bir idarecide bulunması gereken on iki haslet şunlardır (Farabî, 2018, s. 107):

1-İdarecinin vücut organları tam ve eksiksiz olmalıdır. Kendisine ait fiillerini gerçekleştirmeye kabiliyetli olmalıdır. Organlarıyla bir işi yapmak istediğinde bunu kolayca yapabilmelidir (Farabî, 2018, s. 107).

İdareci tabii ihtiyaçlarını kendisi gerçekleştirebilmelidir. Böyle olmazsa güçlü ve etkili bir otoriteye sahip olamaz. Bu durumda yönetimde zafiyetlere sebep olabilir. Dolayısıyla en azından zaruri ihtiyaçlarını kendisi karşılayabilmelidir.

2-İdareci, kendisine söylenilen her şeyi anlama ve idrak etme yeteneğine sahip olmalıdır. Kendisine arz edilen konudan kişinin maksadına veya bizzat o şeyin mantığına uygun olan neyse onu anlamalıdır(Farabî, 2018, s. 107).

İdareci özellikle yönetimle ilgili alanlarda iyi bir eğitim almalı ve alanına hâkim olmalıdır. Anlama idrak etme kabiliyetini geliştirmeli, kendisine danışılan her hangi bir konuda muhatabının maksadını anlamalıdır.

3-İdareci, anladığı, duyduğu, gördüğu, idrak ettiğu şeyi zihninde saklama yeteneğine sahip olmalı ve unutmamalıdır (Farabî, 2018, s. 107).

İdareci uyanık olmalıdır. Neyi, nerde, ne zaman, ne şekilde söylediğini bilmelidir. Ne taleplerde bulunduğunu aklında tutmalı ve yapılmayan işlerin takipçisi olmalıdır.

4-İdareci, uyanık ve zeki olmalıdır. Bir mevzu ile ilgili en ufak bir delil gördüğünde bu delilin işaret ettiğu yönde o şeyi kavramalıdır (Farabî, 2018, s. 107).

İdareci feraset sahibi olmalıdır. Gördüğu fark ettiğu delilleri kavrayıp yorumlayabilmelidir. Yönetimi altındaki kişileri de bu doğrultuda yetiştirmelidir.

5-İdareci, zihninde bulunan bir konuyu tam bir açıklıkla ifade edebilecek bir güzel konuşma kabiliyetine sahip olmalıdır (Farabî, 2018, s. 107).

İdareci, etkili bir konuşma becerisine sahip olmalıdır. Zira etkili bir konuşma ile emri altındaki kişilere görevlerini daha güzel yaptırabilir. Yerinde zamanında söylenen bir sözün tesir gücü çok etkili olabilir. Bir orduya cesaret vererek zafer elde edilmesini sağlayabilir.

6-İdareci, bilgi edinmeyi ve öğrenmeyi sevmeli, ona kendini vermeli, öğrenmenin zahmetlerine katlanarak onları yenmeli, bunları yorucu ve eziyet verici bulmamalıdır (Farabî, 2018, s. 107).

İdareci her fırsatta okuyarak kendini geliştirmeli, dünyayı iyi tanımalı ve gündemi takip etmelidir. Dünyada ne olup bittiğinden haberdar olmalıdır. Bilgi edinmeyi ve öğrenmeyi sevmeli ve aynı zamanda halkına da sevdirecek örnek olmalıdır.

7-İdareci, doğruluğu ve doğru insanları sevmeli, yalandan ve yalancılardan uzak durarak nefret etmelidir (Farabî, 2018, s. 108).

İdareci, özüyle sözüyle doğru olmalıdır. Halkının güvenini sarsacak, onlara kötü örnek olacak yanlış işlerden uzak durmalıdır. Doğru insanları sevmeli ve onlara değer vermelidir. Önemli görevlere doğru insanları getirmelidir.

8-İdareci, yeme, içme ve şehevi arzuların peşinde koşmamalı ve onları arzulamamalıdır. Kumar ve benzeri çirkinliklerden uzak durmalı ve bu tür şeylerden doğan zevklerden nefret etmelidir (Farabî, 2018, s. 108).

İdareci, hal, hareket, tutum ve davranışlarıyla halkına örnek olmalıdır. Yeme içme ve şehevi arzuların peşinde koşmamalıdır. Halkının yaptığu işlerini gördüğünü bilmeli ve her türlü israftan kaçınmalıdır. Yönetimi altındaki kişilere de bunları aşılamalıdır.

9-İdareci, yüksek ruhlu olmalıdır. Ruhu, çirkin ve aşağlık şeylerin üstünde olmalı ve en yüce olana doğru yükselmelidir (Farabî, 2018, s. 108).

İdareci erdemli bir kişi olmalıdır. Yüce bir ahlaka sahip olmalıdır. Çirkin ve nahoş şeylerden uzak durmalıdır. Sürekli güzel işler yaparak doğru yolda ilerlemelidir. İdarece böyle yaparsa, hem yönetimi altındaki kişilere, hem de halkına karşı daha etkili bir yönetim sergilemiş olur.

10-İdareci, altın, gümüş, para ve benzeri şeylerin peşinden koşmamalı ve onlara değer vermemelidir (Farabî, 2018, s. 108).

İdareci dünyalık malların peşinden koşmamalı ve onlara gereğinden fazla değer vermemelidir. Etkili bir yönetim sergilemek isteyen idareci, halkına kötü örnek olacak davranışlardan kaçınmalıdır. Devleti zarara uğratacak harcamalardan uzak durmalıdır.

11-İdareci, Allah Teâlâ'nın emri mucibince adaletli olmalı, adil kişileri sevmeli, baskı ve zulüm yapanlardan nefret etmeli, kendi idaresi altında bulunanlara ve diğer insanlara insafli olmalı ve tebaasını da böyle olmaya teşvik etmelidir. Baskıya maruz kalan insanlara acımalıdır. Güzel, asil ve doğru olan her şeyi desteklemelidir. Adil olmaya ve adaleti uygulamaya davet edildiğinde bunları yapmada ve gerçekleştirmede isteksiz ve inatçı olmamalıdır. Bunların aksine kötülük ve haksızlık yapması istendiğinde bunları yapmama konusunda dirençli ve kararlı olmalıdır (Farabî, 2018, s. 108).

İdareci adaletli olmalı ve adaleti elden bırakmamalıdır. Yaptığı bir işi kusursuz ve tam olarak yapmalıdır. Herkesin hakkını vermeli ve ölçülü davranmalıdır. Adil kişileri sevmeli ve gerektiğinde onlara devlet idaresinde görevler vermelidir. Baskı ve zulüm yapanlara da tavrını koymalı ve onlarla mücadele etmelidir. Doğru ve güzel olan işleri desteklemeli, eğri ve çirkin işlerle mücadele etmeli, düzeltmeye ve ıslah etmeye çalışmalıdır. Bir işi yaparken de şu ayeti zihninde tutmalıdır: *Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor* (Nahl, 16/90).

Hz. Muhammed (sav) adaletli devlet başkanını övmüş, hiçbir gölgenin olmadığı, herkesin başı derdine düştüğü, kimsenin kimseyi tanımadığı o sıkıntılı kıyamet gününde Allah'ın arşının gölgesinde gölgeleneceğini belirtmiştir:

Başka bir gölgenin bulunmadığı Kıyamet gününde Allah Teâlâ, yedi sınıf insanı, arşının gölgesinde barındıracaktır:

-Âdil devlet başkanı,

-Rabbine kulluk ederek temiz bir hayat içinde serpilip büyüyen genç,

-Kalbi mescitlere bağlı Müslüman,

-Birbirlerini Allah için sevip buluşmaları da ayrılımları da Allah için olan iki insan,

-Güzel ve mevki sahibi bir kadının beraber olma isteğine "Ben Allah'tan korkarım" diye yaklaşmayan yiğit,

-Sağ elinin verdiğini sol elinin bilemeyeceği kadar gizli sadaka veren kimse,

-Tenhâda Allah'ı anıp gözyaşı döken kişi (Buhârî, 2001, Ezan, 36).

Hadiste görüldüğü gibi, başka bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde Allah Teâlâ yedi sınıf insandan birinci sırada yer alan, adaletli devlet başkanını arşının gölgesinde barındırmaktadır. Âdil devlet başkanı, Müslümanların yönetimini üstlenmiş kişi demektir. Müslümanlar dünyada onun himâyesindedir. Bu sebeple böyle bir yöneticinin âhirette göreceği karşılık da yaptığına uygun olarak ilâhî koruma altında olmaktır (Nevevi, 2017, s. 583). Âdil devlet başkanı, diğerlerinden üstün olduğu için birinci sırada zikredilmiştir. Zira devlet başkanının himâyesi onların hepsini içine almaktadır.

12-İdareci, yapılmasını gerekli gördüğü şeyler konusunda azimli ve kararlı olmalı, korku ve zafiyet göstermeksizin cesurca o şeyleri gerçekleştirmelidir (Farabî, 2018, s. 108).

İdareci bir işi yaparken son derece azimli ve sabırlı olmalıdır. Gevşeklik göstermemelidir. Korkak olmayıp cesaretli olmalıdır. Konu ile ilgili ayet-i kerimede şöyle buyrulmuştur; (*Ey Resûlüm*) iş hakkında onlara danış, artık karar verdiğin zaman da, Allah'a güvenip dayan (onu yap). Şüphesiz Allah kendisine güvenip dayananları sever (Âl-i İmrân 3/159). Görüldüğü gibi bir iş hakkında istişare edip karar verdikten sonra Allah'a güvenerek sabırla o işi gerçekleştirmeye çaba göstermek gerekmektedir.

Fârâbî, idarecide bulunması gereken on iki şartı saydıktan sonra bütün bu özelliklerin bir insanda bir araya gelmesinin zor olacağını, bu şartlardan bir kısmına sahip olan kişinin de idareci olabileceğini vurgular. Ona göre erdemli şehirde yukarıda saydığımız şartların altısını veya beşini sağlayan kişi de idareci olabilir (Farabî, 2018, s. 108).

Farabî'nin saydığı bu özelliklerin hepsinin bir idarecide bulunması zordur. İdarecinin her şeyiyle mükemmel olması da mümkün değildir. Mutlaka bazı eksiklikleri olacaktır. Ancak devlet idarecisi, sahip olduğu meziyetleri samimi bir şekilde yerine getirir, devletin ve halkının menfaatlerini gözetirse Allah'ın da yardımıyla görevinde başarılı olması da muhakkaktır. İnsanın mutlaka birtakım hataları, zafiyetleri ve eksiklikleri olacaktır. Önemli olan kişinin hatasında ısrar etmemesi ve hatasından dönmesidir.⁵

2.Kınalızâde Ali Çelebiye göre idarecilerde bulunması gereken erdemli ve ahlâkî hasletler

Kınalızâde de İbn Haldûn ve Fârâbî'nin dile getirdiği gibi; insanın medeni bir varlık olduğunu, sosyalleşme ihtiyacının olduğunu ve toplum içinde yaşayan insanların birbirleriyle yardımlaşmalarının zorunlu olduğunu vurgular. Zira kişinin ihtiyaç duyduğu şeyleri tek başına temin edemeyeceğini, dolayısıyla toplumun içinde hemcinsleriyle birlikte yaşamak suretiyle elde edebileceğini belirtir. İnsanın tabiat ve arzularının değişik olması sebebiyle toplumsallığın ve medeniyetin mutlak olarak kötülüğü giderme ve iyiliği tesis etmeye yetmeyeceğini vurgular. Kınalızâde, toplumun içinde bulunan faziletli bir idarecinin; kötülüğü giderip iyiliği tesis etme hususunda Allah Teâlâ tarafından buyrulan emir ve yasaklar doğrultusunda bir yönetim sergilemesi gerektiğini belirtir. İyi bir İslami eğitim ve öğretim görmüş faziletli bir şahsa idarecilik verilmesi durumunda, Raşit Halifeler döneminde olduğu gibi bereketlerin ve güzelliklerin her tarafı kaplayacağını, halkın huzur ve refahının artacağını dile getirir (Kınalızâde, 2020, ss. 371-373).

Kınalızâde, cihanı faziletli ve adaletli kişiler yönetmezse zamanın yüzünün adaletle süslenmeyeceğini, fesat ve kötülüklerin artacağını, mazlumların iniltisinin ve adalet arayanların feryadının eksik olmayacağını belirtir. Ona göre Hulefâ-yi Râşidîn'den sonra zorbalığın egemenliği adil halifelerin atanmasını engellemiş; dünya, adaletli yöneticilere hasret kalmıştır. Her asırda şeriat koyucu lazım değildir ama şeriatı uygulayacak tikel meselelerde nass bulunmadığında tümel esaslardan çıkarımda bulunacak hükümdarların bulunması gereklidir. Bu konuda âlimler Hakk'a tabi olan idarecide içtihat kudretinin olması gerekliliğini belirtirler. Kınalızâde, dünyayı yöneten idarecileri dünya mizacının tabibi olarak nitelemiştir. Nasıl ki tabip insan mizacını birtakım hastalıklardan koruyup sağlıkla hale getiriyorsa, devletleri yöneten yöneticilerin de dünya düzeninin sağlanması için çaba göstermeleri gerekmektedir. Yönetici, devlet yönetimiyle ilgili mevcut güzellikleri korur, eğer güzellikler kaybolmuşsa

⁵ Konuyla ilgili olarak Hz. Muhammed (sav) şöyle buyurmaktadır: "Her insan hata yapabilir. Hata yapanların en hayırlısı tövbe edenlerdir" (Tirmizi, 1998, s. 4/240).

geri getirir. Devlet yönetimi insanı ayakta tutan vücut organlarına benzer. Vücut organlarının bazıları yönetici bazıları yönetilen olarak her biri diğerine muhtaçtır. Mesela ciğer organı hayvanî ruh ile hayat bulmada kalbe muhtaçtır. Kalp ise tabii ruh ile beslenmede ciğere muhtaçtır. Kalp ve ciğer ise nefsanî ruh ve duygu gücü bulmada beyne muhtaçtır. Beyin ise beslenmede ciğere ve hayat bulmada kalbe muhtaçtır. Aynı şekilde insanların da bazıları yönetici bazıları yönetilen olup birbirinden feyiz ve destek almaktadır. Her biri bir şekilde diğerine muhtaçtır. Bu sebeple insanlar birbirlerine karışarak yaşamak zorundadır. Kendi cinslerinden ayrılp dağ başlarında ve mağaralarda yaşayan, yaptıklarını zühd ve kâmil insan mertebesi sayan, geçimlerini halka yükleyen, halkın ziraat ve sanatıyla kazandığından beslenen kimseler; adaletten sapmış ve zalim sıfatını almış kimselerdir (Kınalızāde, 2020, ss. 373-375).

Halk içinde çalışan, mal kazanan ve başkalarına faydalı olan bir kimse, insanların ulaşamayacağı yüksek yerlerde ve mağaralarda inzivaya çekilerek tek başına yaşayan kimseden daha iyidir. Zira İslam, sürekli bir şekilde tamamen dünyayı terk ederek insanlardan uzak bir yerde tek başına bir hayat sürmeyi hoş görmemiştir. Hz. Muhammed (sav); *Her ümmetin bir ruhbanlığı vardır. Benim ümmetimin ruhbanlığı ise Allah yolunda cihad etmektir* (Heysemi, 1994, s. 278) buyurmak suretiyle insanlardan uzak bir yerde tek başına yaşamayı hoş karşılamamıştır. İnsan başkalarının hak ve hukukunu gözeterek hem cinsleriyle beraber yaşamak zorunda olan bir varlıktır.

Kınalızāde devlet idaresi ile ilgili bölüme geçmeden önce sevgi üzerinde durmuştur. İnsanların, işlerini düzenleyip mutlu ve huzurlu bir hayat sürmeleri için sosyal hayata ihtiyaç duyduklarını, sosyal hayatında rekabete ve üstünlük yarışına sahne olduğunu, bu durumda insanlara zarar verdiğini belirtmiştir. Rekabet ve üstünlük yarışı zararından kurtulmanın da iki yolla mümkün olacağını vurgulamıştır (Kınalızāde, 2020, s. 377): Birisi, bütün insanların uymak zorunda olduğu adalet kanunları ve devletin koyduğu hükümlere uymaktır. Diğeri ise seçkin ve ileri gelenlere mahsus sevgi yoludur. Zira insanların çoğu birbirini sevmez. Ancak bir toplumda sevgi yolu varsa insanlar birbirini sever ve muhabbet hâsıl olur.⁶ Bir toplumda sevgi ve muhabbet hâsıl olunca da zaten adalet ihtiyacı kalmaz. Zira kişi bir şeyi elde etmek için adalet ihtiyacı duymaktadır. Aynı şeyi bir başkası da istediği zaman rekabet oluşur, bu da husumete ve üstünlük yarışına sebep olabilir. Ancak kişilerin aralarında sevgi bağı varsa kişi, sevdiği, elde etmeye çaba gösterdiği bir şeyi sevdiği kişiye gönül rahatlığı ile verir. Hatta bu yaptığı işten haz da duyar. Bilge kişiler, sevginin adaletten üstün olduğunu söylemişlerdir. Sevgi, tabii birliğe adalet ise yapay birliğe benzer. Sevgi, birliği gerektirerek ikiliği ortadan kaldırır. Adalet ise ikiliğin ortaya çıkmasından sonra söz konusu olur. Sevgi sayesinde birliğe ulaşıldığı zaman ikiliğin sebep olacağı şeyler ortadan kalkar. Yerini huzur ve sükun doldurur (Kınalızāde, 2020, ss. 378-379).

Şiirleriyle insanların gönlüne taht kurmuş olan Yunus Emre; “Yaratılanı severiz yaratandan ötürü” diyerek, dünyaya gelişini sevgiye bağlamıştır:

*Ben gelmedim da'vîyi için benüm işim seviyi için
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm
(Ben, benlik (nefis) için gelmedim, benim işim sevgi için;
Dost'un evi gönüllerdür, gönüller yapmaya geldim) (Boz, 2021, s. 296).*

⁶ Hz. Muhammed (sav) konu ile ilgili şöyle buyurmuştur: Sizden biriniz kendisi için sevip arzu ettiği şeyi din kardeşi için de sevip arzu etmedikçe gerçek anlamda iman etmiş olmaz. (Buhârî, 2001, İmân, 7)

İnsanlar arasında gönüller yapılıp dostluklar hâkim olunca; ikilik ortadan kalkar, kavgalar biter ve bunların yerini birlik doldurur. Böyle bir toplumda da insanlar huzur ve afiyet içinde yaşarlar.

Sevgi bu derece önemli olduğuna göre, idareciler başta olmak üzere insanlar neleri sevmelidirler? Hz. Muhammed (sav); *Allah güzeldir, güzelliği sever*, (Müslim, ty, İman, 33) buyurmuştur. Allah Teâlâ insanın faydasına olan güzel şeyleri yapmayı emretmiş, zararına olan çirkin şeyleri de yasaklamıştır. Kınalızâde eserinde geniş bir şekilde sevgiye yer verdikten sonra sevginin ölçüsü ile ilgili olarak; iyi bir sevginin altı mertebesinden bahsetmiştir:

Birincisi: Hayır ve mutluluğun kaynağı olan Allah sevgisidir (Kınalızâde, 2020, s. 399). Allah sevgisi bütün sevgilerin üstündedir: Zira Allah sevgisi tam olan bir kimse Allah'ın yarattığı canlı-cansız bütün mahlûkatı Allah'ın hatırına sever. Hiçbir şeyi incitmeye, kırmamaya ve dökmeye özen gösterir. Güzelliği, doğallığı, fitratı bozmamaya çalışır. Baktığı her nesneyi Allah'ın yaratmasının bir tezahürü olarak görür. Allah sevgisi gönlüne iyice yerleşen bir kimse her yaptığı işte Allah'ı görüyormuş gibi hareket eder. Güzel olan şeyleri yapar, çirkin olan şeylerden uzak durur. Kişinin bu haleti ruhiyesi de toplumda her alanda etkisini gösterir. Hz. Muhammed (sav) Allah sevgisi ile ilgili şöyle buyurmuştur;

Üç şey vardır ki bunlar kimde bulunursa o kişi imanın tadını alır:

1. Allah ve Resûlü'nü her şeyden çok sevmek,
2. Sevdiğini sadece Allah rızası için sevmek.
3. Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra, tekrar küfre dönmeyi, ateşe atılmak kadar korkunç ve tehlikeli görmek (Müslim, ty, İman, 67).

İkincisi: İnsanlara ilim ve iyi davranış öğreten, ahlak eğitimi veren öğretmen sevgisidir. Kınalızâde insanın manevi yönüne dikkat çekerek, manevi yönün gelişmesi için ruhani hayatın önemli olduğundan bahseder. İyi bir öğretmen öğrencisine faydalı ilimler öğretmek suretiyle kötü huylara ve düşük shevi arzular peşine düşmesine engel olur. Bu durumda rol model olarak alınabilecek en güzel öğretmende, kuşkusuz insanları doğru yola çağıran ve güzel ahlakı tamamlayan Hz. Muhammed'dir. Öyleyse Hz. Muhammed'i sevmek ve onun yolundan gitmek gerekir. Bu sevgi insanların dünyada daha huzurlu bir hayat sürmelerine, ahirette de sayısız nimetlere kavuşmasına vesile olur (Kınalızâde, 2020, s. 399).

Üçüncüsü: Anne, baba, nine ve dedeyi sevmektir. Çocuk, varlık sebebi olan ebeveyninin yanında ilk sevgiyi öğrenir. İyi yetişmiş bir ebeveyn, evlatlarına güzel bir eğitim vererek başta Allah sevgisi olmak üzere, Allah'ın yarattıklarını sevmeyi öğretirse hem dünyada mutlu olur hem de ahirette mutlu olur (Kınalızâde, 2020, s. 400). Böyle bir ortamda yetişen genç, sevmeyi öğrenir. İleride seçkin görevlere geldiği zaman, edindiği sevgi sayesinde halkına ve ülkesine daha faydalı olur.

Dördüncüsü: Halkın sultanı sevmesidir. Kınalızâde halkın sultanı sevmesini oğlun babayı sevmesine benzetmiş, halkın sultana olan sevgisini oğlun babaya beslediği sevgiden üstün tutmuştur. Zira sultan adalet ve siyasetiyle ülkede güvenliği ve huzuru sağlamazsa; ne baba oğuldan ne de oğul babadan faydalanabilir. Baba sadece oğlunu yönetir, onu eğitir ve ahlakını güzelleştirir. Oysa sultan hem babayı hem de oğlu yönetir ve idare eder (Kınalızâde, 2020, s. 400). Halkın idarecilerle iyi geçinmesi, onların işlerini kolaylaştırması oldukça önemlidir. Konuyla ilgili Hz. Muhammed'in şu hadisi de oldukça dikkat çekicidir; *İdarecilerinize sövmeyiniz. Onların iyiliği için dua ediniz. Çünkü onların iyiliği sizlerin yararınadır* (Taberânî,2/169).

Beşincisi: Kardeşler, amcalar, dayılar, teyzeler, halalar ve akrabalara duyulan sevgidir, sila-i rahimdir (Kınalızâde, 2020, s. 401). Sila-i rahim; akrabalık bağlarını yaşatmak, akrabalarla ilişkiyi sürdürmek,

haklarını gözetmek, ilgi göstermek, yardımda bulunmak, iyi zamanda ve kötü zamanda ziyaretlerde bulunmak olarak ifade edilen, Hz. Muhammed'in de oldukça önem verdiği bir kavramdır (Çağrı, 2009, s. 112). Haset, rekabet, makam, dünya düşkünlüğü sebebiyle akrabalar arasında sevgi kaybolursa yerini düşmanlık alır ve herkese zarar verir. Hz. Muhammed (sav) akrabalarla ilişkiyi sürdürmeye çok önem vermiştir. Bir hadiste şöyle buyurmuştur: *Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, misafirine ikramda bulunsun. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, akraba ilişkilerini sürdürsün* (Buhari, Edeb, 85).

Altıncısı: Arkadaş ve dost sevgisidir. Her bir arkadaşın ve dostun sevgi mertebesinin korunması ve haklarının gözetilmesi gerekir. Dostların hakları emanet edilen mallar gibidir. Emanet edilen malların korunmasına özen göstermemek ihanete ve güvensizliğe sebep olabilir (Kınalızāde, 2020, ss. 401-402). Arkadaş ve dost sevgisi de idarecinin halkına karşı tutum ve davranışlarına mutlaka etki eder. Sevgisiz idarecilik zayıf kalır. Sevginin yerini kabalık ve zulüm alır. Böyle bir devletin tabası huzursuz olur. Devlet sağlıklı bir şekilde işleme, zayıflar ve sonunda yıkılır.

2.1. Devleti idare edecek kişide bulunması gereken yedi haslet

Kınalızāde, devlet siyaseti ile ilgili olarak devleti; erdemli devlet ve erdemli olmayan devlet şeklinde ikiye ayırmıştır. Ona göre erdemli devlette medeniyet ve toplanmanın sebebi iyilikler ve menfaatlerdir. Erdemli olmayan devlette ki medeniyetin sebebi ise kötülük ve yanlışlıklardır. Erdemli devlette Hak birdir, çokluktan münezzehtir, dolayısıyla Hak yolu da birdir. Erdemli devlet yöneticisinin amacı; ahlâki yetkinleştirmek, insanları dünya ve ahiret mutluluğuna erdirmektir (Kınalızāde, 2020, ss. 409-418).

Kınalızāde, siyaseti de ikiye ayırmıştır; birincisi tam siyaset denilen “erdemli siyaset”, ikincisi ise eksik siyaset ve üstünlük siyaseti de denilen “erdemsiz siyasettir”. Erdemli siyaset sahibinin amacı Allah'ın ahlâkına sahip olmak ve tebaasını mutluluğa ulaştırmaktır. Erdemsiz siyaset sahibinin amacı ise üstünlük ve otorite yoluyla nefis-i emmârenin (kötülüğü emreden nefis) isteklerine erişmek olup kazancı mutsuzluktur. Erdemli siyasetçi, adalete sarılıp halkını dost sayar. Zira erdemli idarecilerden bazıları yönetime geldiklerinde halkı toplayıp; “Ey şehir halkı, yaşlılarınız babam, gençleriniz kardeşim ve küçükleriniz evladım konumundadır” diyerek şehri emniyet, sükûnet, afiyet, sevgi, adalet, iffet, vefa, paylaşım ve refah gibi iyiliklerle idare eder. Erdemsiz idareciler ise zulme sarılıp tebaasını köle ve hizmetçi olarak görür. Devleti korku, ıstırap, halk arasında kin, düşmanlık, çekişme, husumet, gasp, hırsızlık, hiyanet, kıtlık ve pahalılık gibi kötülüklerle idare ederler (Kınalızāde, 2020, ss. 418-419).

Kınalızāde, halkın genelini çoğunlukla padişahlara ve sultanlara uyduğunu, onları taklit ettiklerini vurgular. İdarecilerin, hal, hareket, tutum ve davranışlarının halkın yaşantısına etki ettiğini belirtir (Kınalızāde, 2020, s. 419). Hz. Muhammed'in (sav) şu hadisi de bu konuya işaret etmektedir: *İnsanlar kralların dini üzeredir* (İbn Hacer Askalânî, 1379, s. 151). Hikâye edildiğine göre, Emevî Halifesi Velîd b. Abdülmelik (ö. 96/715) köşk, eyvan, bağ, bahçe, bina ve mescit yaptırmayı çok severdi. Hatta mimari özellikleri, süslemelerindeki ihtişam ve haiz olduğu mânevî değerleriyle bütün İslâm âleminde müstesna bir yere sahip *Beni Ümeyye Camii'*ni de O yaptırmıştı. Onun yaptırdığı bu eser oldukça şöhret bulmuş hatta dördüncü mabet ve teberrükte dördüncü harem olarak isimlendirilmişti. Onun zamanında yaşayan insanlar birbirleriyle karşılaştıklarında; *İmaretin tamamlandı mı? Köşkün ne durumda? Benim sofam ve eyvanım bitti, havuz ve bahçem eskidi...*, derler bina ve imaretlerle ilgili olarak buna benzer sözler söylerlerdi. Velîd b. Abdülmelik'in vefatından sonra kardeşi Süleymân b. Abdülmelik (ö. 99/717) halife oldu. O da tatlı yiyecekler ve lezzetli yemeklere düşkün idi. Onun döneminde de halk birbiriyle karşılaştığında; *Bu gece ne yemeği pişirdiniz? Biz filan yemeği pişirdik, çok lezzetli idi, filan kavurma çok tatlı idi...*, şeklinde yiyecek ve içeceklerle ilgili konuşurlardı. Süleymân b. Abdülmelik'ten

sonra salih bir kul olan Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) halife oldu. O, geçici dünya nimetlerinden yüz çevirir ve kalıcı olan uhrevi iyilikleri yapmakla meşgul olurdu. Onun zamanında insanlar birbirleriyle karşılaştıklarında; *Bu gece kaç rekât namaz kıldın, bu ayın kaç günü oruç tuttun? Kur'an'dan virdin ne kadardır...?* diye itaat, ibadet ve hayırlar hakkında konuşurlardı (Kınalızâde, 2020, s. 419). Bu örnekler padişahın yaptığı iyilik ve kötülüğünün halka tesir ettiğine ve hâllerinin sultan ve yöneticilerin yaşantısına göre şekillendiğine dair güzel bir örneklik teşkil etmektedir.

Allah Teâlâ Hz. Davud'a (as) hitaben; *Biz seni yeryüzüne halife kıldık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet, nefsin isteklerine uyma* (Sâd 38/ 26) buyurmak suretiyle insanı yeryüzünde kendine halife kılmıştır. Halifesi kılığı insandan da hüküm verdiği zaman adaletle hükmetmesini istemiştir.

Devlet idareciliği, Allah Teâlâ'nın bazı kullarına verdiği yüksek meziyetlerdir. Bu meziyetlere mazhar olmuş idareci, sorumlu olduğu toplumda görevini güzel bir şekilde yerine getirmek için bir takım güzel hasletlere sahip olması gerekir. Kınalızâde devlet idarecilerinde bulunması gereken yedi hasletten bahsetmiştir. Ona göre devleti yönetmeye mazhar olan kişi, Allah'a hamt ederek halkına merhametle davranmalıdır. Devletin hayatiyetini devam ettirmesi ve beldelerin şefkat gölgesinde afetlerden korunması için devlet idarecileri işleri düzenleme ve hükümleri uygulama hususunda; Hz. Muhammed'i örnek almalıdır (Kınalızâde, 2020, s. 420). Devlet idarecilerinde bulunması gereken yedi haslet şunlardır:

1. İdareci yüksek gayeli olmalıdır.

İdareci hem dünyevi hem de dini alanda büyük işler yapmaya ve çoğunluğun mutluluğunu sağlamaya yönelik yüksek gayeli olmalıdır. İdarecinin gayesi yönettiği devleti; emniyet, refah ve adaletle donatmak, askerlerin ve halkın kendisine itaatini sağlamaktır. Bütün bu icraatlarını gerçekleştirirken şeriâtın emir ve yasakları doğrultusunda Ehl-i sünnet çizgisinde İslamın izzetini yükseltecek işler yapmalıdır (Kınalızâde, 2020, s. 420).

İdareci için yüksek gayeliğin aslı; fani saltanat ve gelip geçici iki günlük dünya saltanatını talep etmek değil, ölümlü başlayan ahiret hayatında ebedi saltanatı talep etmektir. Konuyla ilgili rivayet edildiğine göre Ömer b. Abdülaziz halife olunca; adaleti yayma, zulmü ortadan kaldırma, sünneti ihya etme ve bidatleri yok etme işine o kadar önem verdi ki dağda hayvanlarını otlatan çobanlar şehre gelip; "Halife olan bu iyi kul kimidir?" dediler. Nedenini de "yırtıcı hayvanların sürülere saldırmaz olduğunu söylediler" (Kınalızâde, 2020, s. 473). Şehirdeki huzur ve sükûnet dağdaki yırtıcı hayvanları bile etkilemiştir. Bu da kuşkusuz Ömer b. Abdülaziz'in adaletli yönetimi sayesinde olmuştur.

Sadık bir Müslüman idareci yaptığı amellerin hepsinde gaye olarak Allah'ın rızasını gözetmelidir. Yaptığı her işi Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda yapmalıdır. Yaptığı amellerini Allah'ın rızası terazisiyle tartmalıdır. Böylece Müslüman idareci tuttuğu yolun doğru olup olmadığını farkına varır (Haşimi, 2007, s. 22).

2. İdareci isabetli düşünceye sahip olmalıdır.

İdareci feraset sahibi olmalıdır. Zira Hz. Muhammed (sav); *Müminin ferasetinden sakının. Çünkü o Allah'ın nuruyla bakar* (Tirmizi, 1998, s. 5/149) buyurmuştur. Müslüman bir idareci olaylara ferasetle bakmalıdır. Kınalızâde, isabetli düşünmenin iki şekilde gerçekleşeceğini belirtmiştir;

-İdarecinin yaratılışı itibariyle zihin zekâsı ve akıl sefası ileri düzeyde olmalıdır. Zira her insan ayrı bir zekâ seviyesinde yaratılmıştır. Zekâ seviyeleri eşit değildir. Ayet-i Kerime’de buyrulduğu üzere; *Bu, Allah’ın dilediği kimseye verdiği bir lütuftur* (Maide 5/54). Görüldüğü gibi zekâ Allah’ın kullarından dilediğine verdiği bir haslettir.

-İdareci bazı tecrübeleri ve deneyimleri yaşamalıdır. Eğer gençliğinin baharında devlet idaresi ile ilgili bazı şeyleri tecrübe fırsatı bulamadıysa eksiği olduğu konularla ilgili tarihi kitapları okumalıdır. Zira tarih geçmiş kralların hallerini yansıtan bir ayna mesabesindedir. Geçmişteki idarecilerin bin bir zorlukla elde ettiği tecrübelere kolay yoldan ulaşabilir (Kınalızāde, 2020, s. 425).

3. İdareci azimli ve kararlı olmalıdır.

İdareciler yaptıkları icraatlar da azimli ve kararlı olmak zorundadırlar. Bir işi tamamen bitirmedikçe bırakmamalıdır. Azimlilik ve kararlılık gayeli insanlar için mutlaka lazımdır. Ancak idareciler için elzemdir. Zira idareciler önemsiz işlerle uğraşmazlar. Uğraştıkları işler önemlidir. Durum böyle olunca başlanılan işlerin de azim ve kararlılıkla neticelendirilmesi gerekmektedir. Zaten idareci önemsiz bir iş için hareket etmez ve karar vermez. İdareci faydasız işlerde inatçı da olmamalıdır. Azim ve sebat yerinde zayıflık ve gevşeklik göstermek hoş olmadığı gibi, tedbir ve ihtiyat mahallinde inat ve dik başlılık da hoş değildir (Kınalızāde, 2020, ss. 425-428).

Azim ve kararlılığın en güzel örneğini Hz. Muhammed’in (sav) hayatında görmekteyiz. Uhud savaşından önce Hz. Muhammed (sav) Mekkeli müşriklerin Medine’ye saldıracağı haberini alınca derhal harp meclisini topladı. *İş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever* (Âl-i İmrân 3/159) ayeti mucibince ashâbıyla istişare etti. Hz. Muhammed (sav) Medine’de kalıp müdafaa savaşı yapmak taraftarı olduğu halde ashâbıyla; “Medine’de kalıp savunma savaşı mı yapalım, yoksa şehir dışına çıkıp taarruz savaşı mı yapalım” diye istişare etti. Özellikle Bedir gazvesine katılmayan gençler, Hz. Hamza, Sâ’d b. Ubâde ve Numân b. Malik gibi sahâbiler şehir dışında düşmanla göğüs göğüse çarpışma istekleri ağır basınca Hz. Muhammed (sav) zırhını giymek için hüccesine girdi. Bu arada Medine’de kalıp savunma savaşı yapmak taraftarı olan sahâbilerin de aralarında olduğu grup ile şehir dışında savaşmayı savunanlar arasında geçen istişarede; Allah’ın Resûlü’nün Medine’den çıkmak istemediği halde siz ısrar ettiniz, oysa Allah Resûlü daha iyi bilir diyerek serzenişte bulundular. Netice de yaptıklarının doğru olmadığını anladılar. Hz. Muhammed’e (sav) pişman olduklarını belirterek savaşın nerede yapılacağına kendisinin karar vermesini söylediler. Bunun üzerine Muhammed (sav); *Bir peygamber zırhını giydikten sonra Allah onunla düşmanları arasında hüküm verinceye kadar zırhını çıkarmaz. Eğer sabreder ve görevinizi yaparsanız Allah zaferi size ihsan edecektir*, diyerek azimli ve kararlı olduğunu göstermiştir (Vâkâdî, 1989, ss. 213-214) .

4. İdareciler musibetlere sabır ve tahammül göstermelidirler

Sabır ve tahammül her ne kadar bütün insanlar için gerekli olan bir haslet ise de idareciler, krallar ve padişahlar için daha çok gereklidir. Zira devlet idarecileri aceleci, çabuk, hızlı ve tahammülsüz olursa din işlerinde ve devlet işlerinde zillate sebep olur. Din ve devlet işlerinin düzeltilmesine zarar verir. Sabır; faydalanılması kolay bir ilaç ve sonuçlarına güvenilen bir yoldur. Sıkıntıların ve felaketlerin ortaya çıktığı bir zamanda kararlı bir şekilde sabır ve sebatı şiar edinmelidir (Kınalızāde, 2020, s. 429).

Ayet-i kerimelerde ve hadis-i şeriflerde sabrın ne derece önemli olduğu dikkat çekmektedir. Bazı ayet-i kerimelerde ve hadis-i şeriflerde şöyle buyrulmuştur; *Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla;*

mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınıyacağız. Sabredenleri müjdele (Bakara 2/155). *Ey iman edenler, sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir* (Bakara 2/153). *Kim sabreder ve affederse işte bu güçlü irade gerektiren davranışlardandır* (Şûrâ, 42/43). *Ey Peygamber sabret, çünkü iyi son günahattan sakınanlarındır* (Hûd, 11/49). Hz. Muhammed (sav); *Güçlü kimse insanları güreşte yenen değil, bilakis öfke anında kendisine hâkim olandır* (Müslim, ty, Bir, 107). *Sabır, ancak musibetin ilk başa geldiği anda olmalıdır* (Müslim, ty, Cenaiz, 15). *Kim sabrederse Allah ona dayanma gücü verir. Bir kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ikram verilmemiştir* (Müslim, ty, Zekât, 124). Görüldüğü gibi ayetlerde de, hadislerde de sabır övülmüştür. Her insanın sabırlı olması gerekir, idarecilerin daha sabırlı olması gerekir.

5. İdareci zengin olmalıdır.

Devleti idare eden yönetici, halkın malına göz dikmemeli ve halkın malını koruyup gözetmelidir. İdarecinin zengin bir kimse olmasının asıl amacı; hazinenin tükenmesi veya azalması sebebiyle halkın malına tamah etmemesi için devlet hazinesinin mallarını ve kendi özel mallarını israf etmekten ve saçıp savurmaktan sakındırmaktır. İdareciler müsrif de olmamalı, cimri de olmamalı, orta bir yol tutmalıdırlar (Kınalızâde, 2020, s. 429). Konuyla ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır; *Onlar (Rahmanın has kulları), harcadıklarında ne israf ederler ne de eli sıkı davranırlar; bu ikisi arasında orta bir yol tutarlar* (Furkan, 25/67). Devlet idarecisi orta yolu tutmak suretiyle halkını en güzel şekilde idare edecektir.

6. İdareci uygun asker ve itaatkâr bir tebaaya sahip olmalıdır.

Adil bir devlet idarecisinin itaatkâr asker ve tebaaya sahip olması gerekir. Zira komutanlar, askerler, valiler ve ileri gelenler devlet idarecisine tam olarak itaat etmezse, şımarıklık, muhalefet, asilik ve yumuşaklık gösterirse; bu durum devlet sisteminin çökmesine ve saltanat düzeninin bozulmasına sebep olur. Askerlik görevini icra eden komutanların devlet yöneticisine karşı çıkması sebebiyle heybetin sarsıldığı, memleket düzeninin bozulduğu, bu zararın neticede muhalefet edenleri de etkilediği, onların da çaresiz kalıp sahip oldukları evlerinden, barklarından oldukları da görülmüştür (Kınalızâde, 2020, s. 430).

Azimli ve ihtiyatlı devlet idarecisi ülkenin huzur ve refah içinde yaşamlarını sürdürmeleri için gayret göstermelidir. Valiler ve ordu komutanlarından şımarıklık ve serkeşlik yapan olursa bu hareketlere göz yummayıp onlara gerekli cezayı vermelidir (Kınalızâde, 2020, s. 431). Zira zalimlerin cezalandırılmaması mazlumlara ihanettir.

7. İdareci seçkin bir soya sahip olmalıdır.

Devlet idarecisinin yüksek bir nesebe sahip olması gerekir. İdarecinin geçmişi belli, saygın bir eski soydan gelmesi siyaset düzeni için faydalı ve uygun ortam sağlayacaktır. Zira insan ruhları emsal ve akranlarına itaat etmekten, onların emir ve yasaklarına uymaktan kaçınırlar. Bu da devlette kargaşa ve gürültüye sebep olabilir. Ancak seçkin bir soya sahip olan idareci halk arasında itibar sahibi olur. Böyle bir idareciye halk saygı duyar. Böylece fitne ve inat ortadan kalkar, dünya huzurla dolar ve insanlar rahat ederler (Kınalızâde, 2020, ss. 431-432).

Osmanlı'nın en görkemli devirlerinde yaşayan Kınalızâde kaleme aldığı "Ahlâk-ı Alâî" isimli eserini 1564 yılında telif etmiştir. Bu zaman diliminde Osmanlı Devleti'nin idaresinde de padişah Kanuni Sultan

Süleyman (ö. 974/1566) bulunmaktadır. Kınalızâde görevde bulunan padişah Kanuni'ye dikkat çekerek övücü ifadelerle soyunun üstün soydan geldiğini şu şekilde ifade etmiştir (Kınalızâde, 2020, s. 432) ;

“Allah’a hamd olsun ki bu kutlu dönemde söz konusu olan hasletlerin tamamı sağlanmış ve şüphesiz dünya tam bir refaha kavuşmuştur. Saadetli padişahımız şerefli nesep ve üstün soydandır. Atadan ataya ululuk bayrakları göğün zirvesinde dalgalanmaktadır. Kölelik zilleti ta Hz. Âdem’e (as) kadar büyük babaları ve amcalarından fersah fersah uzaktır.”

Görüldüğü gibi Kınalızâde, güçlü bir devlet yönetiminde soyun önemine vurgu yapmaktadır. Kuşkusuz devlet yönetiminde bulunan bir kimsenin asaletli bir soya sahip olması kendisine saygınlık kazandıracak ve devlet idaresinde işini kolaylaştırıcaktır.

Kınalızâde, geçmişte hüküm sürmüş birçok devleti incelediğini vurgulayarak; Osmanlı Devletinin büyüklüğünü belirtmiştir. Ona göre asker ve beylerin itaati, başkanlarının edep ve teslimiyeti en üst düzeydedir. Geçmişte hüküm sürmüş muteber devletleri Osmanlı Devleti ile kıyaslandığında; askerlerde görülen itaat, beyler ve vezirlerdeki edep ve sevgiye dayalı korku başka devletlerde görülmemiştir. Beyler, vezirler, askerler, komutanlar, yüksek ve düşük rütbeli herkes kulluk kemerini beline bağlayıp emir ve yasaklara uymakla iftihar etmiş ve bu uğurda yaşamışlardır (Kınalızâde, 2020, s. 433).

Sonuç

Doğuştan medeni olan insan hemcinsleriyle bir arada yaşamak zorunda olan bir varlıktır. Bir arada yaşayan insanların huzur ve güven içinde bir hayat sürmeleri için tarih boyunca başlarında bir idareci bulunmuştur. Bu idarecinin de sıradan bir insan olmaması, devleti güzel bir şekilde sevk ve idare edecek kabiliyetlere sahip olması gerekir. Halkın huzuru ve refahı için idarecilerin bazı ahlaki erdemlere ve faziletlere sahip olması gerekir. Zira kendisi ahlaklı ve dürüst olmayan bir idareci halkına da dürüst davranmaz.

Birçok âlim, idarecilerde bulunması gereken hasletlerle ilgili başta siyasetnameler olmak üzere edebi eserler yazmışlardır. İslam âlimi ve filozofu Fârâbî, erdemli toplum yöneticisinin; yaratılış ve tabiatı bakımından yöneticiliğe kabiliyeti olmasını, yöneticiliğe dair tutum ve davranışları çaba göstererek kazanmış olmasını, anlama ve idrak etme kabiliyetinin yüksek olmasını, uyanık ve zeki olmasını, düzgün ve etkili konuşma kabiliyetine sahip olmasını, bilgi edinmeyi ve öğrenmeyi sevmesini, doğru olmasını, özgür bir iradeye sahip olmasını, hak ve adalet üzere hükmetmesini, yüksek ruhlu olmasını, yapılacak işlerde azimli ve kararlı olmasını dile getirmiştir.

Osmanlıda devletinde önemli görevlerde bulunmuş olan Kınalızâde, idareci konumunda olan kişinin iyi bir eğitim ve öğretim görmüş olmasını, kötülüğü giderip iyiliği tesis etme hususunda Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda bir yönetim sergilemesini vurgulamıştır.

Kınalızâde, siyaseti erdemli ve erdemsiz diye ikiye ayırmıştır. Erdemli siyaset sahibinin amacını; Allah'ın ahlâkına sahip olma ve tebaasını mutluluğa ulaştırmak olarak zikretmiştir. Erdemsiz siyaset sahibinin amacını da üstünlük ve otorite yoluyla nefis-i emmârenin isteklerine erişmek olup kazancının mutsuzluk olduğunu belirtmiştir. Erdemli idarecinin adalete sarıldığını, erdemsiz idarecinin ise zulme sarıldığını belirtmiştir. Kınalızâde, idarecinin hal, hareket, tutum ve davranışının halkın yaşantısını etki ettiğini belirtmiştir. Devlet idaresinde sevginin önemine dikkat çekmiş ve nelerin sevilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Kınalızâde devlet idaresinde bulunacak kişinin; yüksek gayeli, isabetli düşünceye sahip, azimli ve kararlı, musibetlere sabırlı, halkın malına göz dikmeyecek kadar zengin, itaatkâr bir tebaa ve seçkin bir soya sahip olması gerektiğini belirtmiştir.

Kaynakça

- Boz, E. (2021). *Yunus Emre Dîvan*. Yunus Emre Enstitüsü.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. b. İ. (2001). *Sahihu'l-Buhârî*. Dâru Tavki'n-Necât.
- Çağrı, M. (2009). Sila-i Rahim. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 37). TDV Yayınları.
- Farâbî, E. N. el. (2018). *El-Medinetü'l-fâzıla* (A. Arslan, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hasan Hüseyin, A. (2009). Siyâsetnâme. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 37). TDV Yayınları.
- Haşimi, M. A. (2007). *Kur'an ve Sünnet'e Göre Müslüman Şahsiyeti* (R. Tosun, Çev.). Risale.
- Haşimi, M. A. (2014). *Kur'an ve Sünnet'e Göre Müslüman Toplumu* (M. B. Eryarsoy, Çev.). Risale.
- Heysemi, N. el-. (1994). *Mecma'uz zevaid ve-menbau'l-fevaid* (C. 5). Mektebetü'l-Kudsî.
- İbn Hacer Askalânî, E.-F. Ş. A. b. A. b. M. (1379). *Fethu'l-bârî* (C. 7). Daru'l-Marife.
- İbn Haldûn. (2007). *Mukaddime I* (S. Uludağ, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Kınalızâde, A. Ç. (2020). *Ahlâk-ı Alâî*. Sadeleştiren Murat Demirkol, Fecr Yayınevi.
- Müslim, E.-H. el-Kuşeyrî en-Nisaburi. (ty.). *Sahih-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabiyye.
- Nevevi, İ. (2017). *Riyazü's-Salihin* (R. Küçük & M. Y. Kandemir, Çev.; C. 2). Erkam Yayınları.
- Taberânî, E.-K. M.-D. S. b. A. b. E. (1990). *El-Mü'cemu'l- evsat*. Daru'l-Harameyn.
- Tirmizi, E. İ. M. b. İ. b. S. es-Sülemi. (1998). *Sünenü't-Tirmizî*. Dâru'l-Mağribi'l-İslâmî.
- Vâkîdî, E. A. M. b. Ö. b. V. el-Eslemi. (1989). *El-Megâzî* (C. 1). Daru'l-e'lamî.
- Yılmaz, C. (2009). Siyâsetnâme (Osmanlı Dönemi). İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 37). TDV Yayınları.